

ŠEDÁ LITERATURA V KNIHOVNĚ AKADEMIE VĚD ČR

Jana Doleželová – Jaroslav Meixner, Knihovna Akademie věd ČR

System sběru dat v Knihovně Akademie věd ČR (KNAV), začal v roce 1993. Bibliografické záznamy pořizují všechna pracoviště Akademie věd, kterých je asi šedesát - počet se mění každým rokem podle toho, jak se jednotlivé ústavy spojují, zanikají, případně vznikají. Původní název databáze ASEP (Automatizovaný Systém Evidence Publikační aktivity) se stal pro pracovníky ústavů určitým nepříjemným slovem a slyšíme ho ještě dnes vyslovovat s určitým despektem. Důvody jsou zřejmé, systém byl až do loňského roku v podstatě off-line, pracovníci nemohli vyhledat záznamy podle různých kritérií, seřadit je, zobrazit v různých formátech a uložit nebo vytisknout, měli jen povinnost odevzdat podklady o své publikační činnosti pověřeným zpracovatelům a ti již se postarali, aby záznamy byly uloženy do databáze v systému ISIS. Záznamy jednotlivých ústavů pak byly vystaveny na webu KNAV v seznamech seřazených dle ústavů a roků, nebo je bylo možno vyhledat (i když s omezenými možnostmi) v systému CONVERA. V roce 2005 byla všechna data překonvertována do modulu Evidence Publikační Činnosti Akademie věd, který je součástí knihovního systému Advanced Rapid Library - vznikla tak databáze, kterou označujeme ASEP-EPCA. Systém umožňuje pořizovat data on line, vyhledávat, třídít, ukládat, exportovat. V současné době je v databázi přes 110 tisíc bibliografických záznamů¹.

Třináct let je dlouhé období a je pochopitelné, že se přidávaly nové druhy dokumentů a měnila se i struktura záznamů. Vybraná data se exportují jednak do databáze RIV² (Rejstřík informací o výsledcích Rady vlády pro výzkum a vývoj) a také se připravoval export dat do mezinárodní databáze šedé literatury SIGLE, který byl naším dluhem a v letošním roce jsme se chystali tento dluh splatit. Tak se dostáváme k pojmu „šedá literatura“. Nutno přiznat, že jsme záznamům do SIGLE nevěnovali dosud patřičnou pozornost a jejím zánikem v roce 2005 pro nás mohlo být všechno vyřešeno. Informace o vytvoření Národního centra pro šedou literaturu a současně

---

¹ On-line katalog:

<http://www.library.sk/i2/i2.entry.cls?ictx=cav&logout=1&language=2>

² RIV: <http://www.vlada.cz/1250/rvv/riv/rivfind.sqw>

nový on-line systém zpracování a zveřejnění dat v systému ARL urychlily naše úsilí v hledání cesty, jak budeme dále pracovat se záznamy šedé literatury. Je tu řada otázek, které si klademe, odpovědi zatím často neznáme.

■ **Co je to šedá literatura?**

■ Pojmem se označuje literatura polo-publikovaná (není formálně-oficiálně publikována jako časopisy, knihy atp.) a její distribuce je v limitovaném počtu. Obsahuje především výzkumné a technické zprávy, speciální analýzy institucí, výrobní zprávy, disertační práce, diplomové práce, vládní dokumenty.

■ **Máme ve svých datech záznamy dokumentů šedé literatury? Které druhy dokumentů z databáze ASEP-EPCA můžeme zařadit do šedé literatury?**

■ Báze obsahuje záznamy šedé literatury, podle definice ŠL sem můžeme zařadit disertace, výzkumné zprávy, interní tisky, konferenční sborníky.

■ **Čeho chceme dosáhnout?**

■ Postupného zpřístupnění plných textů dokumentů šedé literatury on-line.

■ Máme systém, který umožní zpřístupnění plných textů? *Ano.*

■ **Odpovídá současné označení záznamů k exportu pro SIGLE definici šedé literatury?**

Databáze ASEP-EPCA (stav k 30.7.2006)

Druh dokumentu	Označení SIGLE	Počet záznamů
Abstrakt	1059	15742
Část monografie knihy	267	10366
Článek v odborném periodiku	488	54086
Článek v novinách	33	3859
Disertace	97	720
Elektronický dokument	5	291
Interní tisk	61	805
Konferenční příspěvek (tuzemská konf.)	133	2160
Konferenční příspěvek (zahraniční konf.)	1262	24815
Konferenční sborník (tuzemská konf.)	14	142
Konferenční sborník (zahraniční konf.)	47	517
Monografie, kniha jako celek	119	3645
Neuplatněný výsledek	2	60
Patentový dokument	1	262
Prototyp, poloprovoz, ověřené technologie	0	6
Překlad	3	614
Recenze	17	6621
Uspořádání akce	1	533
Výzkumná zpráva	410	4396

Z tabulky je vidět, že některé druhy dokumentů byly označeny špatně, nejedná se o dokumenty šedé literatury - články v časopisech, abstrakta, novinové články, patenty, neuplatněné výsledky, uspořádání akce, a dále, že počty dokumentů, které patří do šedé literatury a jsou označeny jako šedá literatura, jsou oproti jejich celkovému počtu v bázi nízké - disertace, výzkumné zprávy, interní tisky, konferenční sborníky.

Proč tomu tak je?

1. ASEP-EPCA je databáze, která představuje publikační aktivitu vědců a největší důraz je kladen na publikace zveřejněné ve vědeckých (nejlépe impaktovaných) časopisech a na záznamy publikací, které se exportují do databáze RIV, šedá literatura většinou mezi tuto sledovanou skupinu dokumentů nepatří
2. Zpracovatelé dat nemají často knihovnické vzdělání a SIGLE jim nic neříká, proto raději označili záznam, aby něco neopomněli
3. Ústav se rozhodl, že nebude data do SIGLE poskytovat
4. Sborníky nejsou v knihovně k dispozici, takže nebyla splněna podmínka vypůjčitelnosti

Mají ústavy zájem zpřístupnit plné texty šedé literatury on-line?

Žádná změna v databázi (další povinné pole nebo povinné rodné číslo u autora) nebyla nikdy přijata s radostí, i když to bylo dáno zákonem. Do systému ASEP-EPCA ukládá data 60 institucí. Některé ústavy data dále využívají k vytváření sestav a statistik a jejich zpracovatelé jsou aktivní a navrhuji změny, aby byla funkčnost a využitelnost systému větší. Je ale mnoho ústavů, které prostřednictvím svých zpracovatelů pouze data odevzdají a dál je nevyužívají.

Zpřístupnění plných textů dokumentů

Prvním předpokladem pro zpřístupnění plných textů vybraných dokumentů je právní analýza, která nám vymezí podmínky, za kterých je zpřístupnění plných textů vybraných typů dokumentů v souladu zejména se zákonem č. 121/2000 Sb. o právu autorském (autorský zákon). V první fázi se zaměřujeme na vysokoškolské kvalifikační práce, které v databázi ASEP-EPCA představují bibliografické záznamy diplomových, rigorózních, disertačních a habilitačních prací. Tyto bibliografické záznamy jsou v současnosti vyhledatelné prostřednictvím systému ARL.

Databáze ASEP-EPCA (Stav k 30.7.2006)

Bibliografické záznamy diplomových, rigorózních, disertačních a habilitačních prací v databázi ASEP-EPCA, které mají uvedeno jako místo ob-

hajoby a uložení práce vysokou školou a rok vydání počínaje rokem 2002, by bylo možné doplnit o odkaz na systém e-VŠKP příslušné vysoké školy.

Způsob zveřejnění	Počet záznamů od roku 2002	Místo obhajoby, a uložení práce - VŠ	Místo obhajoby, a uložení práce – ústavy AV	Počet záznamů podle typu dokumentů
D:Disertace	94	90	4	71 disertace, 4 doktorské disertace, 10 diplomové práce, 6 habilitační práce, 3 rigorózní práce

Potřebný právní rozbor v otázce zpřístupnění plných textů VŠKP v souvislosti s novelou zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a zákona č. 121/2000 Sb. o právu autorském je zveřejněn ve formě „**Stanoviska Samostatného oddělení autorského práva Ministerstva kultury**“.¹ Ze stanoviska vyplývá, že:

1. vysoká škola má na základě zákona o vysokých školách (§ 47b) povinnost zveřejňovat kvalifikační práce, které byly odevzdány uchazečem k bhajobě, musí být zveřejněny nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo, není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce, a to buď v hmotné podobě nebo v elektronické podobě prostřednictvím technických zařízení (intranetem) v prostorách školy, popř. v místě pracoviště školy, jak bylo uvedeno výše.
2. vysoká škola má na základě zákona o vysokých školách (§ 47b) povinnost zpřístupňovat kvalifikační práce u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby, prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zpřístupnění veřejnosti stanoví vnitřní předpis vysoké školy. Podle názoru oddělení bude v souladu s novou právní úpravou zpřístupňování kvalifikačních prací prostřednictvím databáze kvalifikačních prací na místě samém, pomocí technických zařízení umístěných v prostorách vysoké školy, a to i bez

¹Stanovisko Samostatného oddělení autorského práva Ministerstva kultury : k aplikaci § 47b zákona o vysokých školách č. 111/1998 Sb. [online]. Samostatné oddělení autorského práva Ministerstva kultury, [2006] [cit. 2006-07-14]. Dostupný z WWW: <http://www.msmt.cz/Files/vysokeskoly/Legislativa/Dotazy_zverejnovani_zaver_praci_MK.htm>.

výslovného souhlasu autora, **nikoliv však zpřístupňování prostřednictvím internetové sítě, tj. on-line.**

3. vysoká škola bude **moci prostřednictvím technických zařízení** (např. monitorů napojených na intranet) **umístěných v prostorách školy zpřístupňovat veřejnosti kvalifikační práce a to výhradně pro účely výzkumu nebo soukromého studia**, a zároveň bude **povinna zabránit tomu, aby si mohli zájemci o tyto práce zhotovovat rozmnoženiny děl sami** – na základě autorského zákona (§ 37 Knihovní licence). Vysoká škola však může na objednávku zájemce zhotovit tiskovou rozmnoženinu takové práce za podmínky, že bude platit odměny kolektivnímu správci (DILIA).
4. vysoká škola bude **moci na místě samém půjčovat originály nebo rozmnoženiny obhájených kvalifikačních prací, a to výhradně pro účely výzkumu nebo soukromého studia, pokud autor takové užití nevyloučí** - na základě autorského zákona (§ 37 Knihovní licence).

Podmínky pro zpřístupnění plných textů

Při zpřístupnění plných textů VŠKP v databázi ASEP-EPCA bychom měli splnit podmínky uvedené v bodě 3 a 4, které jsou v souladu s § 37 autorského zákona a týkají se i jiných institucí jako např. knihoven.

technické zařízení v prostorách knihovny ústavu

- PC, přístup k plnému textu práce v databázi ASEP-EPCA by byl omezen přes login/password příslušného ústavu (knihovny ústavu), ústavní knihovna se stane příjemcem i úložištěm tištěné i elektronické verze práce, postup odevzdávání práce bude upraven vnitřním předpisem
- **účel výzkumu nebo soukromého studia**
- **omezení zhotovení rozmnoženiny práce**
- **autor nevyloučí takové užití**

Jiným způsobem řešení by bylo **vypracování znění licenční smlouvy a uzavření licenční smlouvy s příslušným autorem práce**, které by umožnilo volnější využití. Licenčních smluv využívají systémy e-VŠKP Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity v Brně, které umožňují přístup k vybraným plným textům on-line i pro uživatele z neuniverzitního prostředí.

Formát VŠKP

Datový formát pro odevzdávání, ukládání a zpřístupňování kvalifikačních prací v elektronické formě musí být kompatibilní s příslušným datovým formátem systému národního registru e-VŠKP. V systému národního registru e-VŠKP definuje datový formát pro odevzdávání, ukládání a zpřis-

stupňování VŠKP v elektronické formě metadatový prvek „Formát VŠKP“².

Označení	DC.format
Kvalifikátor	scheme="DCTERMS.IMT"
Opakovatelnost	Ano
Povinný	Ano
Popis	Označení datového formátu digitální kopie VŠKP, ve kterém je odevzdávána, ukládána a/nebo zpřístupňována (například RTF, PDF, LaTeX, HTML aj.). Hodnoty budou přednastaveny podle autorizovaného seznamu formátů organizace IANA (Internet Assigned Numbers Authority) (http://www.iana.org/assignments/media-types/). Seznam formátů je připraven na základě standardů MIME (IMT) - RFC 2045 (http://www.isi.edu/in-notes/rfc2045.txt) a RFC 2046 (http://www.isi.edu/in-notes/rfc2046.txt).
Syntax XHTML	<meta name="DC.format" scheme="DCTERMS.IMT" CONTENT="[Prvek ze seznamu hodnot]" />
Schéma	<link rel="schema.DCTERMS" href=" http://purl.org/dc/terms/ " />

Srovnání datové struktury záznamu disertace mezi systémy e-VŠKP a ASEP-EPCA na úrovni povinných prvků

Lokální systémy e-VŠKP jednotlivých vysokých škol využívají lokálně platné specifikace metadat, které vyhovují podmínkám dané školy. Proto byl vytvořen závazný národní metadatový standard pro sdílení metadat o e-VŠKP v jednotném systému národního registru.

V databázi ASEP-EPCA jsou bibliografické záznamy šedé literatury, jejichž plné texty je možno prostřednictvím on-line katalogu postupně zpřístupnit. Problematika autorských práv a licencí je velmi složitá. Cesta k příjemnému tlačítku, které označuje, že je k dispozici celý dokument je komplikovaná, místy neprošlapaná a možná v mnoha případech vůbec neexistuje. Naším cílem je dát ústavům Akademie věd jasnou představu o tom, **jakým způsobem** a **komu** je možno plné texty zpřístupnit. Záleží na jednotlivých pracovištích, jak tuto možnost využijí. Vítejme vytvoření Národního centra pro šedou literaturu, od kterého očekáváme metodickou podporu a nebráníme se spolupráci.

² BRATKOVÁ, Eva, BULÍNOVÁ, Eva, MACH, Jan. *EVŠKP-MS : Metadatový soubor pro elektronické vysokoškolské kvalifikační práce v ČR* [online]. Verze 0.1. Asociace knihoven vysokých škol České republiky, 2005-11-07 [cit. 2006-07-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/standards/metadaty/>>.

	Metadatové prvky pro popis e-VŠKP (národní metadatový soubor vychází z DC,ETD-MS)	ASEP-EPCA – pole pro popis disertací (UNIMARC)
Prvek/pole	Název VŠKP	Název práce
Prvek/pole	Překlad názvu VŠKP	Překlad názvu do AJ
Prvek/pole	Překlad podnázvu VŠKP	Překlad názvu do AJ
Prvek/pole	Autor VŠKP	Autor – příjmení, křestní jméno
Prvek/pole	Abstrakt VŠKP	Anotace v jazyce práce, překlad anotace do AJ, překlad anotace do ČJ
Prvek/pole	Datum vytvoření / odevzdání či podání VŠKP	Rok předložení
Prvek/pole	Typ VŠKP	neexistuje, je ve vztahu k poli Akademická hodnost
Prvek/pole	Formát VŠKP	Není samostatné pole
Prvek/pole	Identifikátor VŠKP	Elektronická adresa (URL)
Prvek/pole	Jazyk VŠKP	Jazyk zveřejněné práce
Prvek/pole	Přidělovaný akademický titul	Akademická hodnost
Prvek/pole	Studijní program a Studijní obor	neexistuje
Prvek/pole	Instituce přidělující hodnost	neexistuje